

«КРУГЛИЙ СТИЛ»

ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ У РОЗВ'ЯЗАННІ ЗАВДАНЬ БОРОТБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

В. В. Голіна, д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, завідувач сектора дослідження проблем запобігання злочинності НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

СУДИМІСТЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ, СОЦІАЛЬНІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

У тезах розглядаються кримінально-правові, соціальні та кримінологічні наслідки судимості на рівні особистості та суспільства.

В тезисах рассматриваются уголовно-правовые, социальные и криминологические последствия судимости на уровне личности и общества.

Criminal, social and criminological consequences of criminal records at the levels of personality and society have been considered.

Судимість – складне юридичне поняття, яке має багатофункціональне кримінально-правове, соціальне і кримінологічне призначення. Інститут судимості (статті 88–91, 108 КК України) тісно пов'язаний з іншими інститутами кримінального права, кримінально-процесуального законодавства, правовим статусом особистості, інститутами ресоціалізації і адаптації засуджених та соціального контролю, а у більш широкому масштабі слугує своєрідним індикатором морального стану суспільства, показником його криміногенного потенціалу, підставою для розробки і впровадження заходів запобігання злочинності. Судимість особи – це

її правовий стан, створений реалізацією кримінальної відповідальності, що виникає внаслідок засудження винної особи обвинувальним вироком суду за вчинення нею злочину до будь-якого покарання, який виступає підставою для державного осуду і застосування до цієї особи передбачених законом на протязі певного, установленого законом часу, обмежень і втрат та який відіграє роль засобу, що сприяє досягненню і закріпленню цілей покарання.

Необхідно розрізнити низку понять, складовим елементом яких є судимість, але таких, що мають різний зміст: судимість як факт засудження; судимість як певний правовий стан конкретної особи; інститут судимості; стан судимості у суспільстві.

Судимість як факт засудження особи судом можна розглядати у різних аспектах: це і риса біографії людини, яка, можливо, буде супроводжувати її все життя і навіть залишиться у пам'яті нащадків, незважаючи на те, що судимість погашена чи достроково знята та не має правового значення; це і характеристика особистості; це і певний моральний осуд, ставлення до такої особи з боку інших громадян, трудового колективу тощо.

Судимість як певний правовий стан особи свідчить про те, що вона має конкретну непогашену або незняту судимість. Судимість персоніфікована і пов'язана лише з даною особою; її часові межі чітко визначені у законі; обмеження прав і свобод, а також інші несприятливі для особи правові наслідки пов'язані не взагалі із судимістю, а з тим злочином, який вчинила особа і за який була засуджена. Наприклад, за ст. 75 Конституції України не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята в установленому законом порядку. Разом із тим за КК України (ст. 12) значна частина необережних злочинів віднесена до тяжких і особливо тяжких злочинів, які є наслідком умисного зухвало-го порушення елементарних вимог безпеки. Чи може такий громадянин обиратися депутатом?

У кримінологічному аспекті судимість може виступати як кримінально-правова риса характеристики особи злочинця. У даному разі судимість відображає той злочин, який вчинила особа, і навіть його класифікаційну приналежність, що має безпосереднє відношення, по-перше, до кримінальної біографії особи, її кримінальної «кар'єри» і, по-друге, до погашення і зняття судимості, оскільки, скажімо, за сучасним законодавством строки її погашення залежать від ступеня тяжкості злочину, за який особа засуджена.

Інститут судимості – це сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією кримінальної відповідальності. Дану сукупність складають відповідні норми КК, нормативно-правові акти загальноправового характеру, в яких так само зазначені несприятливі наслідки наявної судимості в особи. Крім того, інститут судимості виступає як конструктивний елемент інших інститутів кримінального права (наприклад, повторність і рецидив злочинів, погашення та зняття судимості щодо осіб, які вчинили злочин до досягнення ними 18 років, тощо).

Згідно з ч. 2 ст. 88 КК України судимість особи має правове значення у разі вчинення нею нового злочину, а також в інших випадках, передбачених законами України. Кримінально-правові наслідки судимості полягають в тому, що, по-перше, її наявність в особи перешкоджає застосуванню до неї деяких інститутів кримінального права або його окремих положень, які пом'якшують кримінальну відповідальність; по-друге, за її допомогою законодавець конструює низку інститутів кримінального права, які при індивідуалізації кримінальної відповідальності за умов, указаних у законі, навпаки, сприяють їх застосуванню, що обтяжує правове становище особи, посилює її кримінальну відповідальність. Тобто у стратегії кримінально-правового залякування судимість є додатковим до кримінальної відповідальності елементом гарантії законослухняної поведінки як засуджених, так й інших осіб.

Загальноправові наслідки судимості впливають із нормативного положення, якого не було у КК України 1960 р., а саме: судимість має правове значення «...також в інших випадках, передбачених законами України». Загальноправові наслідки судимості – це різноманітні за обсягом і порядком настання часткові обмеження прав і свобод особи, яка перебуває у стані судимості, що передбачені нормами різних галузей права, крім кримінального, і застосовуються протягом усього або частини строку судимості особи, але не входять до змісту конкретної кримінальної відповідальності. Закон не уточнює положення «інші випадки, передбачені законами України», але, на наш погляд, саме воно легалізує наявні і можливі загальноправові обмеження прав і свобод судимої людини, яких може бути необмежена кількість. І не завжди вони відповідають сутності конкретної кримінальної відповідальності особи, практичній доцільності і навіть законності. Судимість, таким чином, може суттєво впливати на правовий статус особи залежно від власного розсуду законодавця. Фактично на законодавчому рів-

ні постановки питання загальноправових обмежень уже достатньо. Вказівка на те, що обмеження прав і свобод допустимо у випадках, передбачених лише законами України, є дуже важливою. Тому заслуговує на увагу пропозиція щодо необхідності прийняття єдиного Закону України «Про правові наслідки судимості». Закон може мати й іншу назву¹.

Існує і таке соціально-правове поняття, як стан судимості у суспільстві. Взагалі термін «стан судимості» може тлумачитися по-різному, але в даному контексті стан судимості використовується як показник засудженості осіб серед населення. Отже, поняттям «стан судимості» охоплюється статистика судимості, тобто кількісно-якісна характеристика сукупності осіб, засуджених судами України протягом певного часу. Але можливо розглядати стан судимості й трохи ширше – з кримінологічних позицій – як значущий показник кримінальної реальності у суспільстві, його криміногенного потенціалу, морально-психологічного клімату. За період з 1991 по 2013 рр. було засуджено (із числа виявлених осіб, що вчинили злочини) понад 4 млн. громадян, тобто майже кожний 10–11-й громадянин України мав (а можливо ще має) судимість. Приблизно одна третина з них засуджувалася до різних строків позбавлення волі². Помітною рисою кримінологічної характеристики сучасної особи злочинця є те, що десь до 70% з них – це особи працездатного віку, які до вчинення злочину не навчалися і не працювали, а головне – не мали кримінального минулого, тобто судимості. Щорічно частина з них поповнює злочинний світ. Для певної частини засуджених до позбавлення волі судимість – не осуд, а, на їх думку, честь. Особливо така думка поширюється серед неповнолітніх і молоді: бути судимим, носити знаки належності до злочинного кола є ледве не ознака найвищої доблесті³. Отже, кримінальна субкультура поволі просякає в загальну культуру населення, руйнує її, нав'язуючи притаманні правопорушникам зразки злочинної правосвідомості.

---

¹ Докладніше див.: Голіна В. В. Судимість : монографія. – Х. : Харків юрид., 2006. – С. 25–51.

² Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – С. 233.

³ Татиндинова Т. Г. Организованная преступность и молодежь // Социс. – 2000. – № 1. – С. 56–57.